

BIJLAGE 3

Van 10 naar 4. De redenen voor het verlies van GroenLinks in 2012

Door: Simon Otjes

Datum: 17 januari 2013

1. EXECUTIVE SUMMARY

Dit onderzoek kijkt naar de oorzaken van het verlies van GroenLinks bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012. GroenLinks ging bij deze verkiezing van 628.096 stemmen naar 219.896 stemmen. Deze rapportage brengt de oorzaken van dit verlies in kaart. Dit onderzoek is uitgevoerd door Simon Otjes, in opdracht van het partijbestuur ten bate van het werk van de commissie-Van Dijk.¹ De belangrijkste oorzaken voor de tegenvallende uitslag van 2012 zijn:

1. Het natuurlijk verloop

GroenLinks verliest bij iedere verkiezing sinds 2006 een groot deel van haar achterban, maar is meestal in staat om veel nieuwe kiezers te winnen. Bij de verkiezing van 2012 is GroenLinks niet in staat geweest om nieuwe kiezers aan zich te binden.

2. De interne onrust

Een groep voormalige GroenLinks-kiezers geeft aan dat er de afgelopen tijd Binnen GroenLinks te veel interne onrust is. Het vertrouwen in GroenLinks als partij is laag en een reden om geen GroenLinks te stemmen.

3. Het strategisch stemgedrag

Een belangrijk thema voor veel kiezers was de samenstelling van het te vormen kabinet. Deze kiezers stemden PvdA. Strategische overwegingen speelden geen rol bij de keuze voor GroenLinks.

4. De koers

De koers van de partij wordt door veel voormalige kiezers als te onduidelijk gezien. Voormalige GroenLinks-stemmers zijn behoudender dan huidige GroenLinks-stemmers wat betreft sociaaleconomische hervormingen. Kunduz is voor veel ex-GroenLinks-stemmers nog steeds een punt van ergernis, maar ook onder huidige GroenLinks-stemmers is er geen grote steun voor de missie. GroenLinks wordt door kiezers wel herkend als groene partij.

5. De lijsttrekker

Jolande Sap was geen leider die veel nieuwe kiezers aan GroenLinks bond. Onder eigen kiezers is de waardering voor Sap relatief laag in vergelijking met andere lijsttrekkers. In het verleden was Femke Halsema een reden om GroenLinks te stemmen.

Er is gebruikt gemaakt van een veelvoud van onderzoeken omdat er geen ideale representatieve steekproef mogelijk was. Hierdoor is de representativiteit van het onderzoek beperkt. De verschillende bronnen van data duiden echter op dezelfde oorzaken en redenen.

---

1. Ik wil mijn dank uitspreken aan Dick Pels, Martin Rosema en Jasper Groen voor hun commentaar. André Krouwel en Max Boiten voor hun samenwerking vanuit het Kieskompas, Jan-Willem van der Zande voor de medewerking aan box 1, en Jos Olsthoorn en Jacqueline Bot voor hun redactionele bijdrage.

Tabel 1: Databronnen en kiezersgroepen				
Groep	Uitleg	GLP	KK12	TNS
Trouwe GroenLinkers	Mensen die in 2010 en 2012 GroenLinks hebben gestemd.	214	2596	-
Ex-GroenLinkers	Mensen die in 2010 wel GroenLinks hebben gestemd, maar in 2012 niet.	213	4018	333
Nieuwe GroenLinkers	Mensen die in 2010 niet, maar in 2012 wel GroenLinks hebben gestemd.	40	1070	229
Potentiële GroenLinkers	Mensen die in 2010 en 2012 geen GroenLinks hebben gestemd maar de kans om dat in de toekomst te stemmen 50% of groter schatten.	92	14904	-
Huidige GroenLinkers	Trouwe en nieuwe GroenLinkers.	254	3666	229

TNS, KK12 en GLP

2. ONDERZOEKSVERANTWOORDING

Er is gebruik gemaakt van een triangulatie van verschillende bronnen omdat ieder van de bronnen problemen heeft wat betreft representativiteit. Er waren twee opties voor representatieve bronnen. Het Nederlands Kiezersonderzoek van 2012, uitgevoerd door het CBS samen met de Nederlandse universiteiten. Dit onderzoek komt echter pas in het voorjaar van 2013 beschikbaar. Bovendien zouden hier naar schatting slechts 40 GroenLinks-stemmers in zitten. Een alternatief zou een speciaal uitgevoerd onderzoek door een onderzoeksbureau zijn. Omdat het onderzoeksopdracht pas duidelijk werd na het vertrek van Jolande Sap is hiervan afgezien omdat de situatie toen zodanig was gewijzigd dat de beweegredenen van mensen niet meer in beeld gebracht konden worden.

Daarom is in dit onderzoek is gebruik gemaakt van zes bestanden met kiezersdata.

We kijken naar vijf groepen kiezers, die in tabel 1 zijn uitgelegd.

- TNS-NIPO: TNS-NIPO heeft een bestand met daarin zo'n 40.000 respondenten die regelmatig over hun politieke voorkeur worden ondervraagd. Als kiezers van partij zijn gewisseld, is hen in een open vraag gevraagd waarom ze gewisseld zijn. In totaal zijn er 1084 antwoorden van respondenten die van dan wel naar GroenLinks zijn gewisseld tussen juni 2010 en september 2012. Het gaat hierbij om 562 individuele respondenten.² Dit panel bestaat uit mensen die zich daar zelf voor hebben aangemeld. Onder tabellen of figuren die hierop gebaseerd zijn, staat TNS.
- Kieskompas: Van de 719.852 gebruikers van het Kieskompas, die hier tussen augustus 2012 en de verkiezingen gebruik van hebben gemaakt, is data opgeslagen. Hiervan heeft een deel extra vragen beantwoord over hun politieke voorkeur. Hiervan zijn 22.588 gebruikers trouwe, nieuwe, ex-, of potentiële GroenLinkers. Het gaat hierom dubbele zelfselectie en niet om willekeurige selectie: kiezers doen mee aan het Kieskompas en aan deze enquête. Data over de representativiteit van deze data staat in sectie 9. Onder tabellen of figuren die op deze data gebaseerd zijn, staat KK12 en KK10 als er data uit respectievelijk 2012 en 2010 gebruikt wordt.
- GroenLinks-panel: Het GroenLinks-panel bestaat uit 1718 respondenten. De contactgegevens zijn gehaald uit de ondertekenaars van petitie van GroenLinks. Dit zijn petitie over kinderopvang, integratie, onderwijs, openbaar vervoer en zorg.³ Zo'n 45.860 respondenten zijn gevraagd deel te nemen. Hiervan hebben 2163 mensen zich opgegeven voor het panel. Hieruit zijn mensen geselecteerd die geen lid zijn van een politieke partij. Van de 1718 benaderde respondenten, hebben 812 ook daadwerkelijk deelgenomen aan dit onderzoek. In dit panel is ook sprake van dubbele zelfselectie: mensen ondertekenen een petitie en besluiten om deel te nemen aan een panel. In de hele steekproef zijn mensen die in 2012

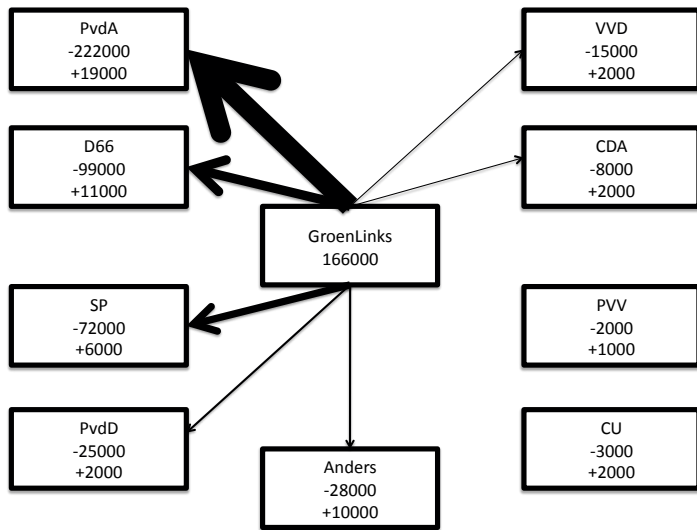
2. Om vertekeningen van mensen die vaak van partij wisselen te voorkomen tellen we individuele respondenten, geen wisselingen tussen partijen: mensen die vaak van partij wisselen, hebben een lage wegingsfactor

3. De belangrijkste hiervan is de kinderopvang: 66% van de respondenten komen uit de petitie hierover.

GroenLinks stemmen oververtegenwoordigd. In de onderzoeksopzet wordt hier zoveel mogelijk rekening mee gehouden. Data over de representativiteit van deze data staat in sectie 9. De veldwerkperiode was 14 september 2012 tot 28 september 2012. Onder tabellen of figuren die op deze data gebaseerd zijn, staat GLP.

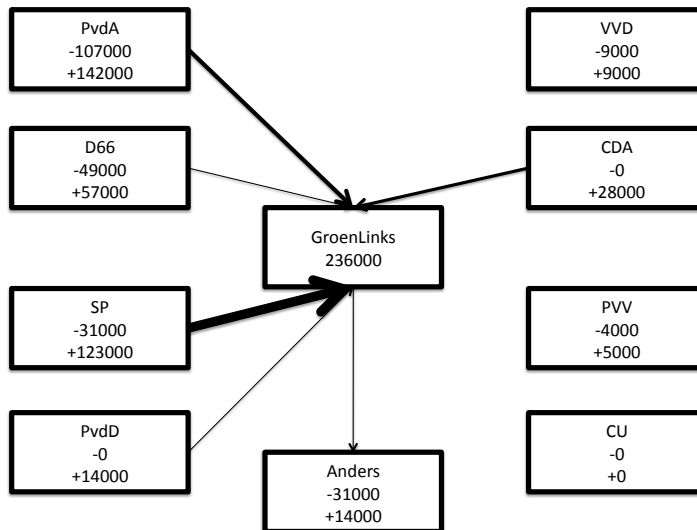
- Nederlands Kiezersonderzoek: Er is ook gebruik gemaakt van het Nederlands Kiezersonderzoek, van de gezamenlijke Nederlandse universiteiten, uit de periode 1998 tot 2010 om een historische context te geven aan de uitkomsten van dit onderzoek. Onder tabellen en figuren die op deze data gebaseerd zijn, staat NKO.
- Peil.nl en Politieke Barometer: Ten slotte, zijn ook de publiek beschikbare peilingen van Peil.nl en de Politieke Barometer gebruikt.

Figuur 1: Kiezersstromen 2010-2012

Legenda: Positieve getallen zijn kiezers die in 2006 op een andere partij dan GroenLinks stemden en in 2010 op GroenLinks. Negatieve getallen zijn kiezers die in 2006 op GroenLinks stemden en in 2010 op een andere partij. Dikte van de pijlen is het verschil tussen winst en verlies.
 Gecombineerde data uit GLP, Peil.nl, Politieke Barometer, TNS-NIPO, Kieskompas

Figuur 2: Kiezersstromen 2006-2010

Legenda: zie figuur 1. NKO

Tabel 2: Vasthoudpercentages		
Jaar	Vasthoudpercentage	
	Percentage	Aantal
2006	56%	278
	(48, 64)	(237.000, 319.000)
2010	52%	238
	(44, 60)	(198.000, 379.000)
2012	26%	166
	(25, 27)	(160.000, 172.000)

NKO06 en NK010 voor data uit 2006 en 2010 en GLP, Peil.nl, Politieke Barometer, TNS, KK12 (allen voor 2012). Data tussen haakjes is een 95%-betrouwbaarheids-interval.

Tabel 3: Kans op terugkeer	
Overgestapt naar	Kans GroenLinks te stemmen $\geq 50\%$
PvdA	78%
	(72, 84)
D66	71%
	(57, 85)
PvdD	63%
	(43, 83)
SP	59%
	(39, 79)
Rechts (CDA, VVD, CU)	38%
	(18, 58)
Anders (Niet, PP, 50+, MenS)	71%
	(43, 99)
Totaal	72%
	(67, 77)

GLP

3. KIEZERSSTROMEN

GroenLinks houdt ongeveer evenveel kiezers vast als in 2010 en verliest meer kiezers aan de PvdA dan dat ze zelf vasthoudt.

In figuur 1 zijn de kiezersstromen tussen 2006 en 2010 weergegeven.⁴ GroenLinks houdt zo'n 166.000 stemmers vast. Daarnaast verliest GroenLinks zo'n 200.000 kiezers aan de PvdA. Er gaan dus meer kiezers naar de PvdA, dan dat GroenLinks zelf vasthoudt. In 2010 wisselden er ongeveer 250.000 kiezers tussen GroenLinks in de PvdA.⁵ Toen hielden echter GroenLinks-verlaters en PvdA-verlaters elkaar in balans. In 2012 is uitwisseling met de PvdA éénrichtingsverkeer. GroenLinks verliest vervolgens ook nog ongeveer 90.000 kiezers aan D66, 66.000 kiezers aan de SP en 22.000 aan de PvdD. Aan rechtse partijen (PVV, VVD en CDA) verliest GroenLinks enkele duizenden stemmen. 18.000 kiezers verliest GroenLinks netto aan de categorie 'anderen'.⁶ Dit figuur bevestigt patronen uit eerdere kiezersonderzoeken. Zoals getoond in figuur 2 wisselde GroenLinks ook tussen 2006 en 2010 met name kiezers op links uit.⁷

4. Deze gegevens zijn als volgt geproduceerd: de eindpeilingen van Peil.nl en de Politieke Barometer zijn samengenomen met data over partijwisselingen van TNS-NIPO, het GroenLinks-panel en het Kieskompas. Al deze data zijn intern zo gewogen dat de verhouding tussen kiezers uit 2010 en 2012 correct is. Vervolgens is een gemiddelde genomen gewogen naar de wortel van het aantal respondenten per peiling.

5. Otjes, Simon (2012) De GroenLinks-kiezer 2010-2012 Utrecht: Bureau de Helling. Van der Meer et al. (2012) "Bounded volatility in the Dutch electoral battlefield: A panel study on the structure of changing vote intentions in the Netherlands during 2006-2010" in Acta Politica 47 (4) 333-355. Van der Kolk, H. (2010) "Van radicaal naar normaal? Kiezers van en over GroenLinks" in Lucardie, P. en G. Voerman (red.) Van de straat naar de staat? Amsterdam: Boom.

In 2012 verloor GroenLinks driekwart van haar kiezers. Dit lijkt veel, maar zoals te zien is in tabel 2 hield GroenLinks ook in 2010 en 2006 niet veel kiezers vast. GroenLinks was in die jaren in staat om tevens veel nieuwe kiezers aan zich te binden. Het aantal vastgehouden kiezers loopt wel terug: van 278.000 naar 166.000.

GroenLinks gaat altijd terug naar drie tot vier zetels, maar weet ook altijd drie tot zes zetels te winnen. Met name het vermogen om nieuwe kiezers te binden lag in 2012 lager dan in de verkiezingen van 2010.

Veel kiezers geven aan dat hun overstap naar een andere partij niet betekent dat GroenLinks is afgeschreven. Gemiddeld is de kans voor alle GroenLinks-verlaters 60% om weer GroenLinks te stemmen. Zoals te zien is in tabel 3, acht 72% de kans 50% of groter. In totaal is GroenLinks maar 28% van haar kiezers uit 2010 'definitief' kwijt. 78% van de ex-GroenLinkers die in 2012 PvdA hebben gestemd acht de kans om in de toekomst GroenLinks te stemmen groter dan 50%. 71% van de stemmers die zijn overgestapt naar D66 vindt een terugkeer naar GroenLinks een serieuze mogelijkheid. 63% van de kiezers die naar de PvdD zijn overgestapt, verwacht in de toekomst GroenLinks te stemmen. Onder kiezers die naar de SP is dit 59%.

4. REDENEN DIE KIEZERS ZELF GEVEN

In dit onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen redenen en oorzaken: redenen zijn bewuste overwegingen om op een partij te stemmen. Oorzaken zijn statistische verbanden tussen attitudes en stemgedrag. Deze paragraaf gaat in op de redenen die kiezers geven voor hun eigen stemgedrag. TNS-NIPO heeft van kiezers die van en naar GroenLinks zijn gewisseld de motieven gevraagd voor hun veranderde partijkeuze. Deze data analyseren we hier samen met de antwoorden van respondenten uit het GroenLinks-panel. Er is aan mensen die wel GroenLinks hebben gestemd gevraagd "Wat is voor u de belangrijkste reden om op GroenLinks te stemmen?". Aan mensen die geen GroenLinks stemden is gevraagd "Wat kan GroenLinks doen om in de toekomst uw stem te winnen?". Een belangrijk verschil tussen deze vragen is dat in het GroenLinks-panel kiezers is gevraagd naar GroenLinks en bij TNS-NIPO, naar hun algemene stemoverwegingen en dus ook de overwegingen die te maken hebben met andere partijen. Deze antwoorden zijn handmatig geclassificeerd, waarbij kiezers meerdere antwoorden kunnen geven.⁸

4.1 Redenen om geen GroenLinks te stemmen

De meest belangrijke redenen om geen GroenLinks te stemmen hebben te maken met partijeigenschappen: strategisch stemmen en de instabiliteit.

In tabel 4 en 5 zijn de redenen voor kiezers om geen GroenLinks meer te stemmen weergegeven. Bij TNS-NIPO geeft 40% van de ex-GroenLinkers aan niet meer GroenLinks te stemmen vanwege GroenLinks. 45% legt de reden bij een andere partij: 12% van de leden van dit panel geeft aan om strategische redenen op een andere partij te stemmen. In het GroenLinks-panel geeft eveneens 11% van de ex-GroenLinkers en 7% van de potentiële GroenLinkers aan om strategische redenen geen GroenLinks gestemd te hebben. Deze groep geeft aan dat GroenLinks niets hoeft te veranderen omdat ze hebben gestemd op basis van strategische, en daarmee voor hen externe, overwegingen.

Het gedoe, en dan met name de chaotische besluitvorming rondom het lijsttrekkerreferendum, is voor een grote groep kiezers in het GroenLinks-panel de reden om geen GroenLinks meer te stemmen. 32% van alle GroenLinks-verlaters geeft aan vanwege het gedoe niet op de partij gestemd te hebben. Ook 20% van de potentiële kiezers die geen GroenLinks hebben gestemd, geeft dit als reden. 7% van de GroenLinks-verlaters bij TNS-NIPO noemt het gedoe als reden voor hun overstap. Daarnaast stappen deze kiezers over naar een andere partij vanwege een gebrek aan 'harde' partijeigenschappen bij GroenLinks (zoals daadkracht).

Als geheel is de koers van GroenLinks een belangrijke reden voor het vertrek van kiezers. Hieronder

6 In deze categorie zitten kiezers die stemden op enkele marginale partijen, zoals de Piratenpartij, maar ook kiezers die bij de verkiezingen van 2010 of 2012 niet stemden.

7 Uit het TNS-NIPO panel blijkt dat kiezers die wisselen, gemiddeld 1.8 keer van partij wisselen, waarbij het maximum negen keer is. Die kiezers die vaak wisselen, wisselen tussen dezelfde partijen.

8 De intercodeurbetrouwbaarheid is bepaald door een tweede codeur 10% van de antwoorden van TNS te laten coderen. De Krippendorff's alpha is 0.82.

scharen zich echter een veelvoud aan redenen: in het GroenLinkspanel vindt een grote groep de koers onduidelijk. Dit komt bij TNS-NIPO in de mindere mate terug.⁹ Volgens alle kiezersgroepen is de koers van GroenLinks in de eerste plaats te rechts. Een kleinere groep vindt de koers te links. Met een 'te linkse' koers bedoelen we ook kiezers die een centrum-gerichte, progressievere, liberalere of hervormingsgezindere koers willen. Alleen onder potentiële GroenLinkers zijn deze groepen ongeveer even groot. Daarnaast wordt de huidige koers ook als te weinig groen en te pragmatisch bestempeld. Dit laatste omvat kiezers die bezwaar maken tegen het Lenteakkoord. Ook zijn er kiezers die bezwaar maken tegen concrete beleidsvoorstellen van GroenLinks. Van de switchers in het TNS-NIPO panel heeft de grootste groep een bezwaar tegen de posities van GroenLinks op het gebied van werk en inkomen, terwijl de grootste concrete aanleiding voor kiezers uit het GroenLinkspanel Kunduz is.¹⁰ De terugkeer naar een meer pacifistische koers zou voor hen een reden kunnen zijn om terug te keren naar GroenLinks. 7% van de ex-GroenLinkskiezers geeft aan niet meer op de partij te stemmen vanwege de standpunten op zorg en onderwijs.¹¹ Culturele thema's en (andere) internationale thema's speelden bij deze verkiezingen geen grote rol voor het GroenLinks-electoraat.

De manier waarop Sap invulling heeft gegeven aan het lijsttrekkerschap, is in mindere mate een reden om geen GroenLinks te stemmen. 6% van de GroenLinks-verlaters in het TNS-NIPO-panel verliet GroenLinks vanwege Sap. Dit geldt ook voor 10% en 5% van de ex- en potentiële kiezers uit het GroenLinks-panel. Dat is weinig, maar meer dan het deel van de kiezers dat aangeeft vanwege Sap GroenLinks te stemmen. In het TNS-NIPO-panel geeft 2% aan vanwege de lijsttrekker van GroenLinks GroenLinks te zijn gaan stemmen. 6% van de GL-verlaters (±450.000 kiezers) zijn 27.000 kiezers. 2% van de nieuwe GroenLinks stemmers (±50.000 kiezers) zijn 1.000 mensen. Tussen het aantal mensen dat op GroenLinks stemde vanwege de lijsttrekker en dat niet meer deed vanwege de lijsttrekker zit een verhouding van 27:1

Specifieke elementen van de campagne, zoals het gratis water worden nauwelijks genoemd als reden om geen GroenLinks meer te stemmen.

4.2 Redenen om GroenLinks te stemmen

De kiezers die GroenLinks stemmen doen dit vanwege groene thema's. Aan TNS-NIPO-respondenten die naar GroenLinks toe zijn geschicht, is gevraagd waarom ze deze keuze maakten. 52% van hun antwoorden hebben primair te maken met GroenLinks. Dit gaat vaak in algemene termen: men noemt het goede programma of hun gevoel. Ook een grote groep van de GroenLinks-stemmers uit het eigen panel spreekt in algemene termen over het verkiezingsprogramma. De grootste specifieke reden om GroenLinks te stemmen is in beide panels 'groen'. 60% uit het GroenLinkspanel noemt dit als belangrijkste reden en 8% van de switchers uit het TNS-NIPO-panel. 24% van de leden van het TNS-NIPO-panel noemt de koers van GroenLinks in algemene zin als reden om GroenLinks te stemmen. De linkse positie van GroenLinks komt wat betreft concrete redenen op de tweede plek in het GroenLinks-panel (met 21%). GroenLinks-kiezers in beide panels zijn dus met name inhoudelijke kiezers.

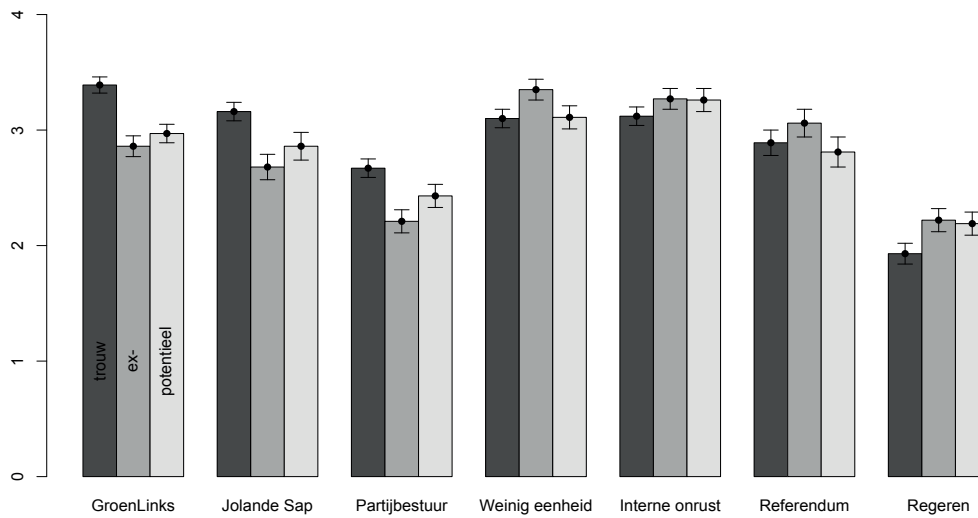
---

9. Waarschijnlijk omdat die mensen de koers van een andere partij wel herkennen.

10. TNS-NIPO heeft geen peiling vlak in de buurt van het Kunduz-besluit gehouden.

11. Het GroenLinks-panel bevat veel kiezers voor wie kinderopvang belangrijk is.

Figuur 3: Vertrouwen in GroenLinks

GLP. Gemiddelde instemming op een vier puntschaal.

5. VERTROUWEN IN GROENLINKS

Ex- en potentiële kiezers vertrouwen GroenLinks minder dan trouwe kiezers.

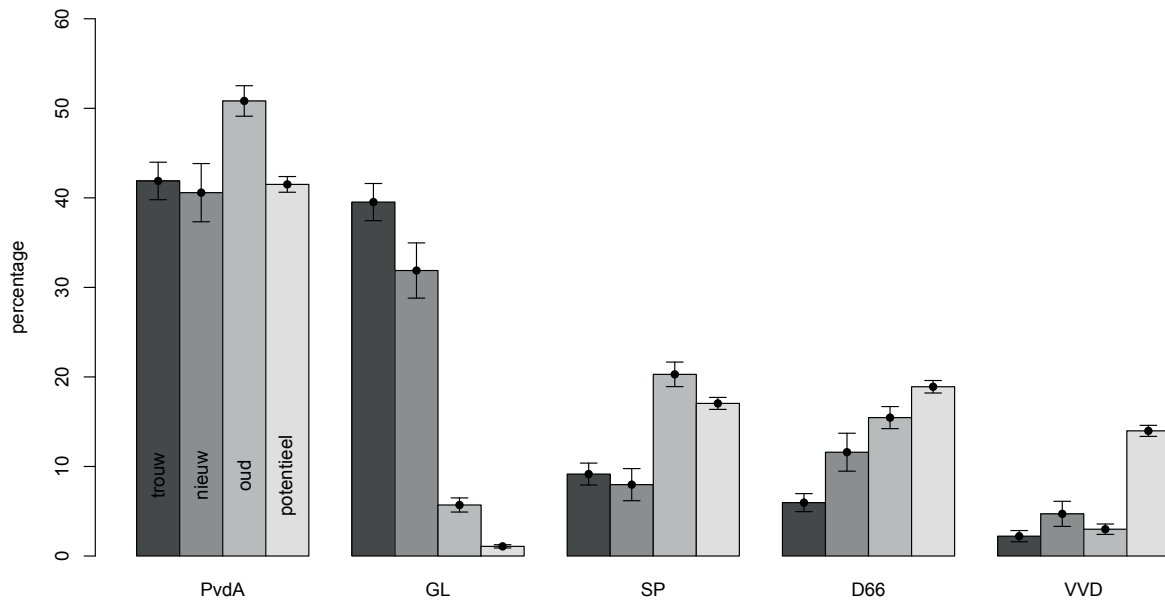
Het vertrouwen in GroenLinks is, zo blijkt uit de open antwoorden boven, een belangrijke reden om geen GroenLinks meer te stemmen. Deze sectie gaat hier verder op in, op basis van het GroenLinks-panel. Het vertrouwen in GroenLinks wordt hier gemeten door te kijken naar de instemming met de volgende stellingen:

- Ik heb vertrouwen in GroenLinks als politieke partij.
- Ik heb vertrouwen in Jolande Sap als politiek leider.
- Ik heb vertrouwen in het partijbestuur van GroenLinks.
- GroenLinks straalt de laatste maanden geen eenheid uit.
- Er is teveel interne onrust binnen GroenLinks.
- De manier waarop GroenLinks de lijsttrekker heeft gekozen was onprofessioneel.
- GroenLinks kan geen regeringsverantwoordelijkheid aan.

In figuur 3 zijn de antwoorden op een aantal vragen weergegeven: trouwe GroenLinkers hebben het grootste vertrouwen in GroenLinks als politieke partij (3.4/4). Bij andere groepen ligt dit lager (ongeveer 3/4). Het vertrouwen voor Sap is lager: het ligt 0.2-punt onder het vertrouwen in GroenLinks als partij. Het vertrouwen in het partijbestuur van GroenLinks is nog lager (0.7-punt onder de partij). Alle groepen zijn het erover eens dat er te weinig eenheid en te veel interne onrust was. Ook was de gang van zaken rondom de lijsttrekkers-referendum onprofessioneel. Trouwe GroenLinkers vinden dit consequent minder erg dan ex-GroenLinkers. Maar er is geen overeenstemming over de stelling dat GroenLinks geen verantwoordelijkheid aankan. Er is een significant verschil tussen kiezers die wel of niet GroenLinks hebben gestemd. Dit geeft aan dat de groep ex-GroenLinkers mogelijk GroenLinks heeft verlaten omdat zij denken dat de partij geen verantwoordelijkheid aankan. Box 1 weegt strategisch stemgedrag en het vertrouwen verder tegenover elkaar af.

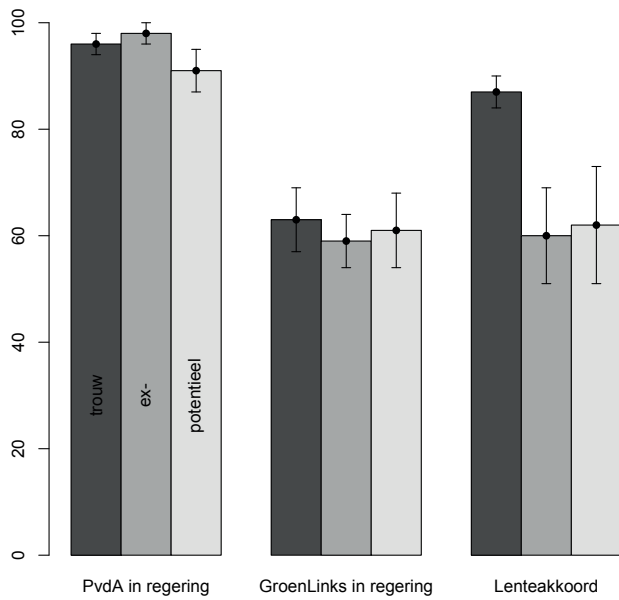

Figuur 4: Gewenste grootste partij

KK12. Percentage dat voor deze partij kiest.

Figuur 5: Verantwoordelijkheid nemen

GLP. Percentage "eens"

6. VERANTWOORDELIJKHEID NEMEN

Kiezers stemmen vanwege strategische redenen niet op GroenLinks.

In de antwoorden op open vragen kwam strategisch stemmen naar voren als een belangrijke reden: 23% van de GroenLinks-verlaters in het GroenLinks-panel geeft aan dat welke partij de grootste wordt voor hen het belangrijkste thema bij de verkiezingen was. Strategisch stemmen is een belangrijke reden voor kiezers om af te wijken van hun eerste voorkeur.¹² Op basis van antwoorden uit het Kieskompas en het GroenLinks-panel¹³ onderzoeken we dit verder.

In het Kieskompas is aan gebruikers gevraagd: “Welke partij hoopt u dat de grootste wordt?”. Dit is weergegeven in figuur 4. In alle groepen GroenLinks-kiezers wilde de grootste groep dat de PvdA het grootst werd, maar onder ex-GroenLinks-kiezers is de PvdA het populairst: meer dan 50% hoopt dat de PvdA de grootste wordt. Dit kan het verschil in stemgedrag verklaren: deze kiezers pinden hun hoop niet op GroenLinks maar de PvdA. GroenLinks staat op de tweede plek onder trouwe en nieuwe kiezers. Onder potentiële kiezers wil 20% dat D66 de grootste wordt; onder ex-GroenLinks-kiezers scoort SP na de PvdA het best.

Aan de respondenten van het GroenLinks-panel is gevraagd: “Welke partijen moeten volgens u de regeringscoalitie vormen?”. Antwoorden hierop zijn weergegeven in figuur 5. De PvdA is voor alle onderzochte kiezersgroepen de coalitiepartner bij uitstek: zelfs 91% van de potentiële GroenLinks-stemmers wil de PvdA in het kabinet.

Er zijn geen grote verschillen tussen groepen respondenten. Eenzelfde patroon zien we voor GroenLinks. Circa 60% van alle respondenten wil dat GroenLinks in het kabinet komt. Er is geen verschil tussen trouwe, voormalige en potentiële GroenLinks-stemmers. De voorkeur voor een kabinet met GroenLinks is geen motivatie geweest om GroenLinks te stemmen. Dit was in het verleden wel zo: GroenLinks-kiezers wilden een kabinet met GroenLinks.¹⁴

Met het Lenteakkoord heeft GroenLinks al verantwoordelijkheid genomen. Aan de deelnemers van het GroenLinks-panel is gevraagd, in hoeverre zij het eens zijn met de stelling “Het is goed dat GroenLinks verantwoordelijkheid heeft genomen door het sluiten van het Lenteakkoord.”. De instemming hiermee is ook weergegeven in figuur 5. Onder trouwe GroenLinksers is de waardering voor het Lenteakkoord hoog. Kiezers zien dat dit het hoogst haalbare is voor GL, zelfs al is minder dan de helft van de trouwe GroenLinksers het inhoudelijk met het akkoord eens. Er is onder hen geen bezwaar tegen de samenwerking met rechtse partijen. Onder ex- en potentiële GroenLinksers liggen deze verhoudingen anders. 60% waardeert het nemen van verantwoordelijkheid, maar slechts één derde van de ex-GroenLinksers is het eens met het Lenteakkoord. Zij hebben ook grotere bezwaren tegen samenwerking met rechts.

De belangrijkste conclusie aangaande het strategisch stemgedrag is dat mensen niet meer op GroenLinks stemmen met als reden dat ze GroenLinks in het kabinet willen. In het verleden was dit wel een reden om GroenLinks te stemmen. Box 1 weegt strategisch stemgedrag en de interne onrust tegenover elkaar af.

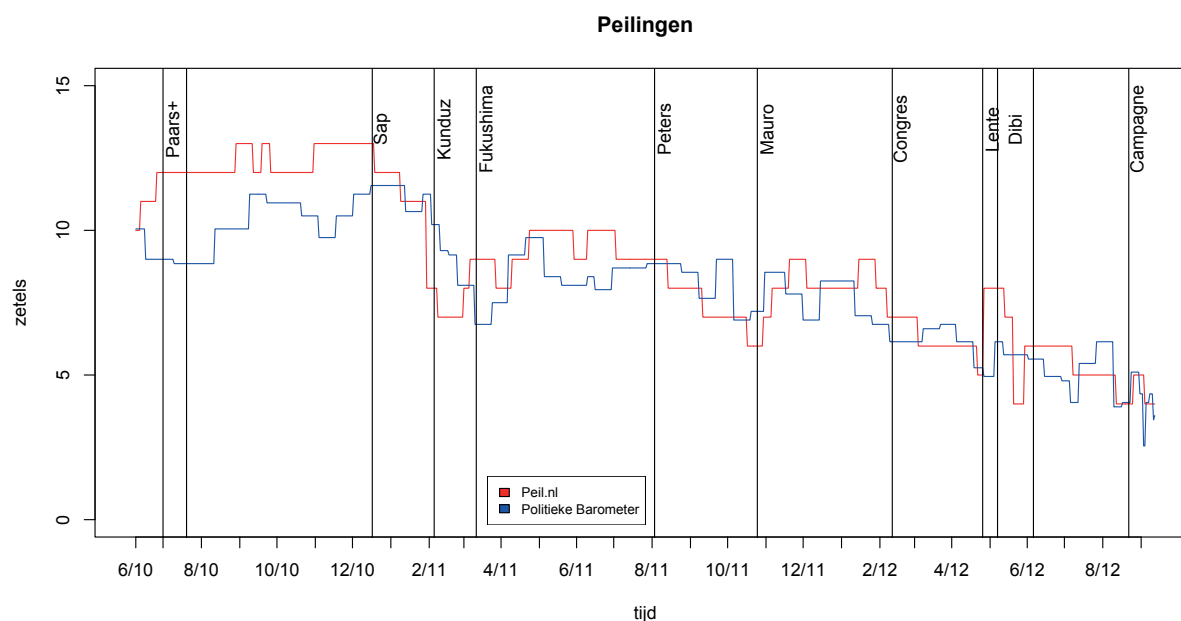
12 Rosema, M. (2004) *The Sincere Vote: A Psychological Study of Voting*. Leiden: Universiteit Leiden

13 De peiling van het GroenLinks-panel is vanaf de vrijdag na de verkiezingen gehouden. Het is lastig om, na het bekend worden van de uitslag, de strategische motivaties van mensen correct in beeld te brengen. Dit komt omdat dit afhankelijk is van verwachtingen over de uitslag.

14 Otjes (2012)

BOX 1: PEILINGEN

Figuur 6: verloop van de peilingen

Peil.nl en Politieke Barometer

GroenLinks heeft met name stemmen verloren na het vertrek van Halsema, na het Kunduz-besluit en rondom het lijsttrekkersreferendum.

Boven zijn twee oorzaken gepresenteerd voor het verlies: strategisch stemgedrag en de interne onrust binnen GroenLinks. De vraag is welke de meest waarschijnlijke verklaring is. Peilingsonderzoek kan hierbij helpen: zijn kiezers vertrokken bij GroenLinks na concrete incidenten of tijdens de campagneperiode, toen de machtsvraag het sterkst gesteld werd? We maken hier gebruik van de peilingen van Peil.nl en de Politieke Barometer. Statistisch gezien is een verschuiving die boven één zetel ligt significant. De data is weergegeven in figuur 6 en tabel 6.

Het verloop van de peilingen loopt samen met een aantal gebeurtenissen. Tot het eind van 2010 ligt GroenLinks in de peilingen stabiel rond of boven het verkiezingsresultaat: tussen de negen en dertien zetels. Na het aantreden van Sap en met name na de beslissing over de Kunduz-politiemissie daalt het zetelaantal naar ongeveer zes. Peil.nl en de Politieke Barometer observeren dezelfde trend maar een ander tempo. Waar Peil.nl het dieptepunt in februari 2011 ziet, ziet de Barometer dat pas in maart 2011. Daarna veert het zetelaantal langzaam weer op in beide peilingen. De kernramp in Fukushima heeft geen eenduidig effect op de peilingen. Na de zomer van 2011 (met daarin onder andere de affaire rond Mariko Peters) daalde het zetelaantal opnieuw naar zes tot zeven. Met het begin van het nieuwe politieke jaar nam het zetelaantal opnieuw toe. In deze periode speelde de zaak rond de jonge asielzoeker Mauro Manuel. De beslissing daaromtrent lijkt samen te lopen met de ervaring. GroenLinks piekte in deze periode rond de negen zetels. Het congres van 2012, waarop de Kunduz-missie opnieuw ter discussie werd gesteld, viel samen met een nieuwe periode van neergang in beide peilingen. Met het Lenteakkoord veerde de steun voor GroenLinks op in de peiling van Peil.nl, terwijl in de Politieke Barometer de cijfers stabiel bleven. Na het bekend maken van de kandidatuur van Dibi voor het lijsttrekkerschap ging GroenLinks terug naar vier zetels bij Peil.nl. De respondenten van de Politieke Barometer lijken veel minder onder de indruk. Hier blijft GroenLinks consistent rond de zes zetels. De campagne zelf heeft niet geleid tot grote verschuivingen voor GroenLinks, al daalt GroenLinks licht: eerst zes, dan vijf en daarna vier zetels. Voor de PvdA heeft de campagne wel geleid tot grote verschuivingen. De tweestrijd tussen VVD en PvdA heeft GroenLinks dus nauwelijks stemmen gekost, want deze speelde pas in de laatste twee weken van de campagne. Er zijn ook een aantal statistische modellen gedraaid om het verloop te verklaren. Hieruit blijkt het volgende:

- Onder Sap scoort GroenLinks structureel lager dan onder Halsema. Halsema haalde gemiddeld 11.2 zetels en Sap 7.6 zetels: 3.6 zetel verschil.
- Het Kunduz-besluit heeft GroenLinks 3 tot 5 zetels gekost. Deze zijn in de loop van 2011 deels terug gewonnen, en vervolgens weer verloren tijdens het congres van 2012. Het is niet per sé zo dat iedere keer wanneer er aandacht voor Kunduz is, GroenLinks zetels verliest. Iedere dag dat Kunduz genoemd wordt verliest GroenLinks 0.04 zetel, maar dit verlies is niet significant.

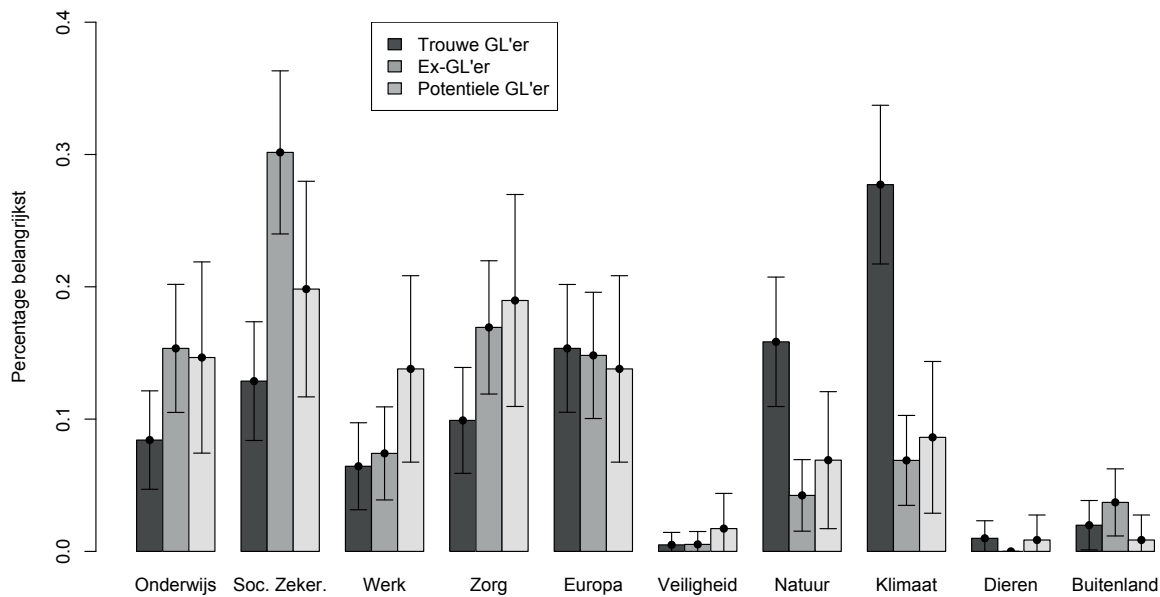
In conclusie: GroenLinks verloor stemmen wanneer er een intern conflict naar buiten kwam. Dat begon met Kunduz. Het interne conflict heeft GroenLinks op flinke achterstand gezet bij het begin van de campagne. De sterkste daling in het kiezerstal vond plaats lang voor de laatste weken van de campagne waar er juist grote verschuivingen waren van strategische stemmers bij andere partijen.

Tabel 6: Peilingsverloop

Cluster	Gebeurtenis	Datum	Verschuiving	
			Barometer	Peil.nl
Paars+	Begin Paars+	1/7/2010	-0,2	0
Paars+	Eind Paars+	20/7/2010	1,2	0
Incident	Aantreden Sap	17/12/2010	-0,9	-1
Kunduz	Artikel 100-brief	7/1/2011	-0,6	-1
Kunduz	Stemming motie Kunduz	28/1/2011	-1,1	-3
Kunduz	Eerste Congres	5/2/2011	-0,9	-1
Incident	Fukushima	11/3/2011	0	0
Incident	Affaire-Peters	3/8/2011	0	-1
Incident	Mauro	25/10/2011	1	1,4
Kunduz	Tweede Congres	11/2/2012	0	0
Incident	Lenteakkoord	26/4/2012	-0,3	3
Referendum	Kandidatuur publiek	7/5/2012	-0,5	-1
Referendum	Partijbestuur beslist	18/5/2012	0	-3
Referendum	Uitslag	6/6/2012	-0,6	-1
Incident	Interview Van Gent	23/7/2012	0,8	0
Campagne	NOS-informeel debat	22/8/2012	1,1	1
Campagne	RTL4-premiersdebat	26/8/2012	-0,8	1
Campagne	K&VDB-debat	30/8/2012	-0,8	0
Campagne	Radio1-debat	3/9/2012	0,3	-1
Campagne	RTL4-Carredebat	4/9/2012	1,5	-1
Campagne	Erasmus-debat	6/9/2012	0,3	0

Dik gedrukte verschuivingen zijn met 95%-zekerheid significant

Figuur 7: Prioriteiten

GLP; Percentage dat aangeeft dat dat thema het belangrijkste is.

7. DE KOERS

In welke mate hebben de hier onderzochte kiezersgroepen verschillende opvattingen over politieke vraagstukken? Hier kijken we naar de koers van GroenLinks vanuit twee perspectieven: het belang dat kiezers hechten aan thema's en de positie die ze innemen ten opzichte van bepaalde vraagstukken.

Kiezers stemmen of op de partij die opkomt voor het thema dat zij het belangrijkste vinden, of op de partij die ideologisch het dichtst bij hen staat. Om het eerste perspectief te staven, moeten we bepalen welke thema's mensen belangrijk vinden en in hoeverre mensen vinden dat GroenLinks daar goede oplossingen voor heeft. Om het tweede perspectief te staven moeten we een politieke ruimte met verschillende dimensies construeren.

7.1 Thema's

GroenLinks heeft kiezers vastgehouden die groen belangrijk vinden. GroenLinks heeft kiezers verloren die sociale thema's belangrijk vinden.

Een belangrijke manier voor kiezers om inhoudelijk te stemmen is op basis van issue-ownership. Kiezers stemmen op die partij die zij als meest competent zien op het onderwerp dat zij het belangrijkste vinden.¹⁵ Aan de deelnemers van het GroenLinks-panel is gevraagd: "Welk van de onderstaande thema's was voor u het belangrijkste bij de verkiezingen?" De uitslag is weergegeven in figuur 7. Onder trouwe GroenLinkers is klimaat het belangrijkste thema. Natuur en Europa staan samen op de tweede plek. Onder voormalige GroenLinkers is juist de sociale zekerheid het meest belangrijk, gevolgd door zorg, onderwijs en Europa. Potentiële kiezers zetten sociale zekerheid bovenaan, daarop volgen zorg, werk en Europa. Een aantal onderwerpen onderscheidt GroenLinkers van potentiële en ex-GroenLinkers: onder mensen die géén GroenLinks gestemd hebben staan sociaaleconomische onderwerpen als sociale zekerheid, onderwijs en zorg bovenaan. Onder GroenLinkers staan groene thema's als natuur en klimaat bovenaan. Europa is een van de weinige onderwerpen waarover de verschillende groepen het eens zijn: dat onderwerp scoort rond de 15% onder alle groepen.¹⁶

15. Petrocik, J.R. (1996) "Issue ownership in presidential elections". *American Journal of Political Science* 40:825-850. Van der Brug, W. (2004) "Issue ownership and party choice". *Electoral Studies* 23:209-233.

Tabel 7: Issue ownership volgens GroenLinks-stemmers		
Onderwerp	Eigenaar	Percentage
Onderwijs	D66	48%
		(46, 50)
Sociale Zekerheid	PvdA	35%
		(33, 37)
Werkgelegenheid	PvdA	36%
		(34, 38)
Zorg	PvdA	29%
		(27, 31)
Europa	D66	28%
		(26, 30)
Veiligheid	VVD	27%
		(25, 29)
Natuur	GL	84%
		(83, 85)
Klimaat	GL	88%
		(87, 89)
Dieren	PvdD	72%
		(70, 74)
Buitenland	PvdA	30%
		(28, 32)

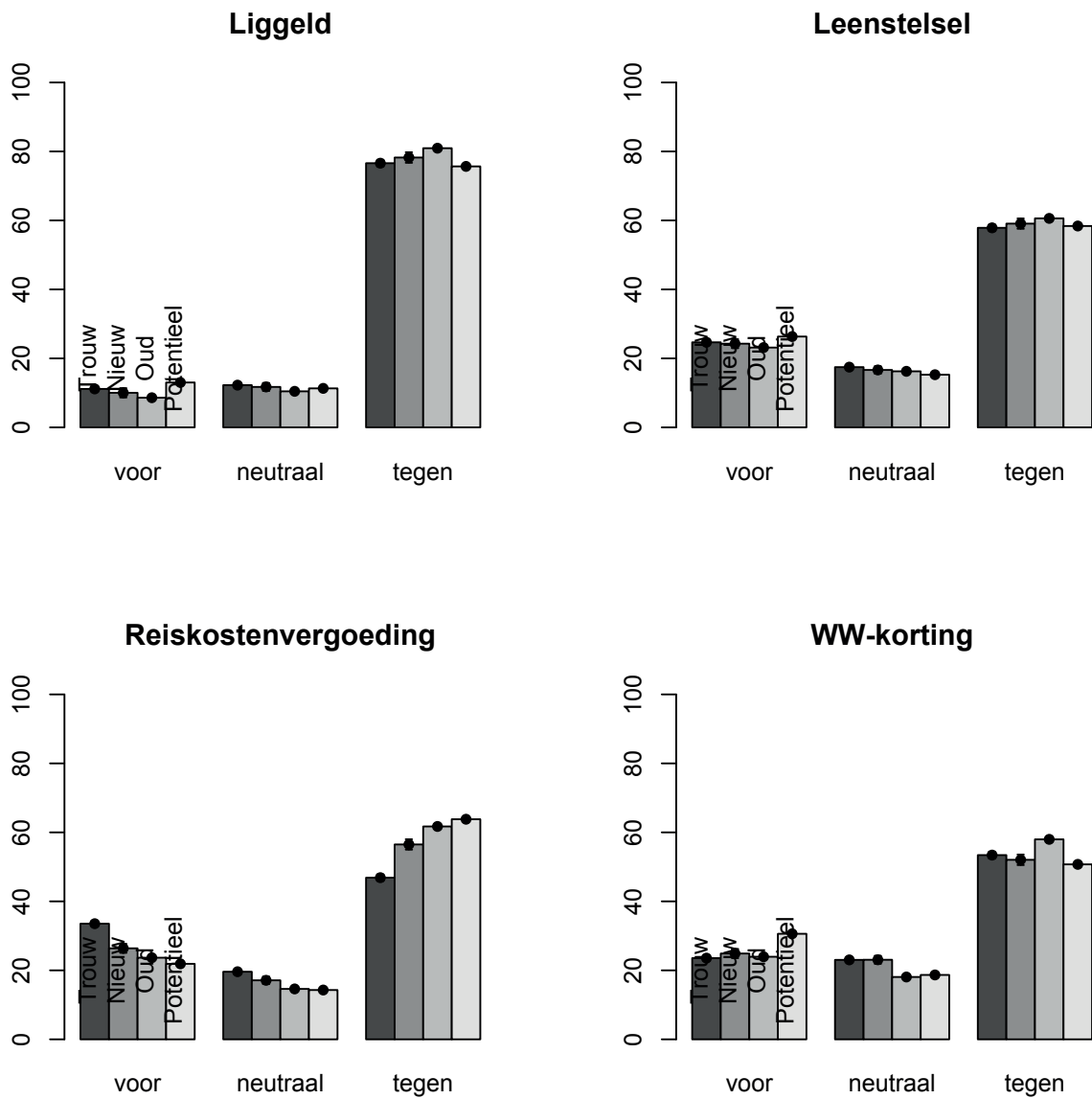
GLP

Hieronder ligt een patroon van *issue ownership* (zie tabel 7): mensen stemmen op de partij die de beste plannen heeft op het onderwerp dat zij belangrijk vinden. Aan de deelnemers van het GroenLinks-panel is ook gevraagd: “Welke partij heeft volgens u de beste oplossingen op de volgende onderwerpen?”. De PvdA doet het goed op deze lijst: op sociale zekerheid, werk, zorg en buitenlandbeleid vinden kiezers de PvdA het beste. D66 biedt, volgens kiezers, de beste oplossingen op onderwijs en Europa. De VVD is eigenaar van het thema veiligheid en de Partij voor de Dieren van het thema dierenwelzijn. Met vrij overtuigende percentages (boven de 80%) wordt GroenLinks gezien als de partij met de beste oplossingen voor natuur en klimaat. Het is daarom logisch dat kiezers die dit belangrijk vinden op GroenLinks stemmen.¹⁷

16. In het Kieskompas zijn vergelijkbare vragen gesteld: welk belang kiezers aan een tiental thema's hechten. Dit zijn thema's die vervolgens een zwaarder gewicht in de Kieskompas-uitslag krijgen. Kiezers konden meerdere thema's kiezen. De correlatie tussen het belang dat wordt gehecht aan thema's bij het Kieskompas en het GroenLinks-panel is 0.60. Dat is gezien het verschil in vraagtype en bijbehorende verdeling een zeer redelijke correlatie.

17. Op alle onderwerpen, behalve veiligheid en sociale zekerheid, staat GroenLinks op de tweede plaats. Deze data zijn wel vertekend, omdat er een substantiële groep trouwe GroenLinks-kiezers in dit bestand zit. GroenLinks scoort consistent als de tweede partij met tussen de 20 en de 30%. Op zorg en Europa scoort ze relatief goed. Met name zorg valt hier op. Hier kunnen twee redenen voor zijn: GroenLinks kan of een herkenbaar geluid op zorg hebben dat onder anderen in de debatten goed naar voren kwam, met een nadruk op eigen regie, preventie en eerlijk delen. Of omdat het bestand veel mensen bevat die petities over het pgb en de kinderopvang hebben getekend. Zij zijn van zichzelf meer gecharmeerd van het GroenLinks standpunt op zorg.

Figuur 8.1-8.4: Posities op sociaaleconomische onderwerpen

KK12

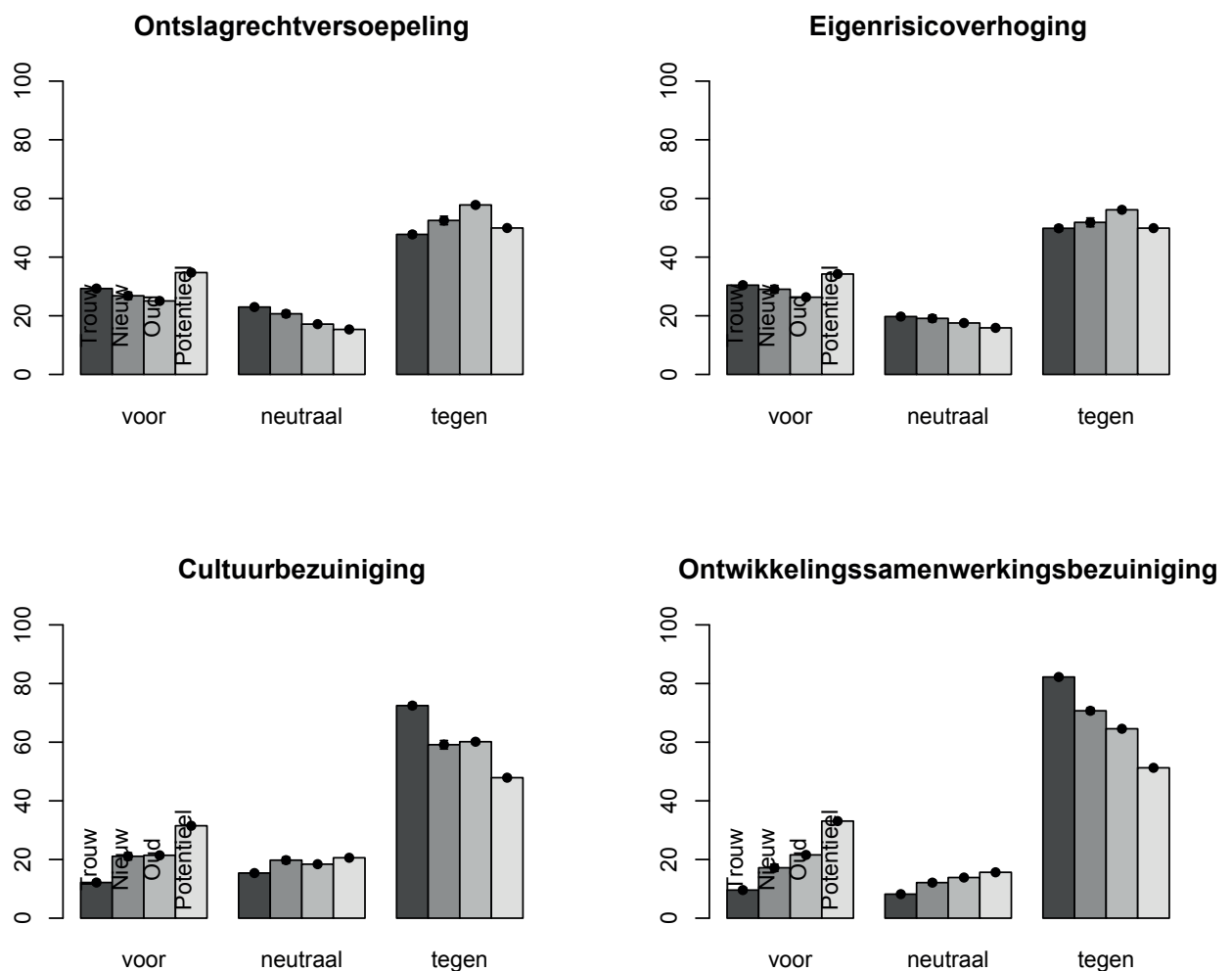
7.2 Posities

Kiezers die geen GroenLinks hebben gestemd, zijn conservatiever dan trouwe GroenLinksers op sociaaleconomische hervormingen en Europese integratie.

Een andere manier voor kiezers om inhoudelijk te stemmen is om te stemmen op de partij waarvan zij het meest in stemmen met de beleidsvoorstellen.¹⁸ Om de posities van kiezers te analyseren, kijken we eerst naar een aantal specifieke beleidspolitieposities en vervolgens naar een model van de kiezersruimte. We kijken hier naar

18. In de literatuur is er een discussie tussen proximity voting en directional voting: stemmen kiezers op de partij die het dichtst bij hen staat op thema's (cf. Downs (1959) *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins.) of op de partij die juist extreme posities innemen op thema's (cf. Rabinowitz, G. en Macdonald, S.E., (1989) "A directional theory of issue voting" *American Political Science Review* 83: 93-121). Hierbij duidt de literatuur erop dat in consensuele landen, zoals Nederland en voor nichepartijen, zoals GroenLinks, een directional model beter past (cf. Kedar, O. (2005) "When Moderate Voters Prefer Extreme Parties: Policy Balancing in Parliamentary Elections." *American Political Science Review* 99: 185-199. en Ezrow, L. (2008) "On the inverse relationship between votes and proximity for niche parties" *European Journal of Political Research* 47: 206-220).

Figuur 8.5-8.8: Posities op sociaaleconomische onderwerpen (vervolg)

KK12

de antwoorden van deelnemers op de stellingen uit het Kieskompas.¹⁹ In het verkiezingsprogramma stelde GroenLinks een groot aantal sociaaleconomische hervormingen en bezuinigingen voor. In het Lenteakkoord realiseerde GroenLinks een flink aantal van die voorstellen. We selecteren de acht standpunten van GroenLinks uit het Kieskompas die onder de eigen kiezers het lastigst liggen. Deze zijn weergegeven in figuur 8.1 tot 8.8. Deze selectie betekent niet dat de andere standpunten in de achterban niet controversieel waren, maar het helpt om te illustreren welke voorstellen het meest lastig lagen.

Een aantal voorstellen ligt heel slecht onder alle kiezersgroepen: GroenLinks wil het liggeld in de zorg invoeren en deed dit in het Lenteakkoord. Bijna 75% van de trouwe GroenLinks-kiezers is hiertegen, onder ex-GroenLinks-kiezers is dat ruim 80%. GroenLinks wil een sociaal leenstelsel invoeren voor de studiefinanciering. Zo'n leenstelsel krijgt ook weinig steun: ongeveer 60% van de kiezers is hiertegen onder de verschillende kiezersgroepen.

GroenLinks wilde in het programma van 2010 de reiskostenvergoeding belasten, en bereikte dit in het Lenteakkoord. Maar in het verkiezingsprogramma van 2012 werd dit standpunt genuanceerd. De belasting van de reiskostenvergoeding ligt electoraal niet goed: ongeveer 60% van de ex-, nieuwe en potentiële

19. Er is een zeer sterke correlatie (0.90) tussen de antwoorden van deelnemers van het Kieskompas en respondenten uit het GroenLinks-panel.

GroenLinks-kiezers is hiertegen. De steun onder trouwe GroenLinks-kiezers ligt hoger (33% voor/45% tegen).

GroenLinks streeft naar een flexibeler arbeidsmarkt: hiervoor wil GroenLinks de WW verkorten en het ontslagrecht hervormen.²⁰ In het Lenteakkoord zijn beiden gerealiseerd. Het bezuinigen op de WW wordt afgewezen door meer dan 50% van alle kiezersgroepen, het versoepelen van ontslagrecht door ongeveer 50% van alle groepen. Deze laatste maatregel ligt beter onder trouwe GroenLinks-kiezers dan onder oud-GroenLinkers.

Het Lenteakkoord verhoogde ook het eigen risico, maar dit werd gecompenseerd voor de lage inkomens. In het verkiezingsprogramma werd tevens een inkomensafhankelijk eigen risico voorgesteld.²¹ Het verhogen van het eigen risico scoort slecht: ongeveer 50% van de kiezers wijst dit af. Opnieuw ligt dit slechter onder oud-GroenLinkers dan trouwe kiezers.

In het Lenteakkoord hield GroenLinks bezuinigingen op de cultuur en ontwikkelingssamenwerking tegen, of draaide voorgestelde bezuinigingen terug. Deze twee voorstellen vallen goed bij het electoraat. Maar de mate waarin dit wordt omarmd verschilt: de tegenstand tegen cultuurbezuinigingen is 75% onder trouwe GroenLinkers en onder potentiële kiezers is dit minder dan 50%. Het tegenhouden van bezuinigingen op ontwikkelingshulp wordt gesteund door tussen de 50% en 80% van de kiezers.

Er zijn verschillen zichtbaar tussen ex-, nieuwe, potentiële en trouwe GroenLinks-kiezers: trouwe GroenLinks-stemmers zijn over het algemeen de grootste voorstanders van de GroenLinks voorgestelde maatregelen. Oud-GroenLinks stemmers hebben de grootste bezwaren tegen de standpunten die het lastigst liggen. Zij zijn minder hervormingsgezind dan de trouwe GroenLinks-stemmers. Voor potentiële GroenLinks-kiezers liggen de standpunten waarvoor GroenLinks de meeste steun krijgt het lastigst. Zij zijn minder links dan trouwe GroenLinks-stemmers.

We kunnen dit onderscheid verder onderzoeken door te kijken naar een ruimtelijk model (figuur 9.1-9.6). Hierbij kijken we naar een politieke ruimte die bestaat uit twee dimensies: de eerste dimensie is een brede links-rechts-dimensie met daarin economische vraagstukken, immigratie, morele kwesties en milieu. De tweede is een hervormingsgezind/behoudend dimensie die Europese eenwording en aantal economische hervormingen betreft.²² Het liggeld, het leenstelsel, de reiskostenvergoeding, de WW, de ontslagrecht en het eigen risico zitten in de hervormingsgezind/behoudend dimensie samen met stellingen over AOW- en scheefhuurverhoging, de euro, het Euro-noodfonds en Europese eenwording. De overige stellingen, inclusief de stellingen over cultuur en ontwikkelingssamenwerking, zitten in de brede links/rechts-dimensie.²³ De kiezers van GroenLinks staan in de figuren 9.1-9.6 sterk geconcentreerd op een soort electorale eilanden in een zee van niet-GroenLinks-stemmers. Trouwe GroenLinks-kiezers staan aan de linkerkant van het politieke spectrum. Er staan er meer aan de hervormingsgezinde dan aan de behoudende kant van het politieke spectrum. Nieuwe kiezers, vrij weinig in getal, zijn iets rechtser dan trouwe GroenLinks-kiezers. Ex-kiezers zijn zowel conservatiever als iets rechtser dan huidige GroenLinks-kiezers. Zij zijn ook meer uitgespreid over de figuren dan trouwe GroenLinks-kiezers. Potentiële GroenLinks-kiezers zijn nog verder uitgespreid. Zij zijn nog steeds over het algemeen links (zij het dat er een grotere groep aan de rechterkant van het spectrum staat) en bovendien zijn ze ongeveer half/half verdeeld tussen behoudenden en hervormingsgezinden. Door de kiezers uit 2012 te vergelijken met de kiezers uit 2010 kunnen we kijken in welke gebieden GroenLinks kiezers heeft vastgehouden. Het zwaartepunt hierin ligt aan de zeer linkse en hervormingsgezinde zijde. Door de huidige met de potentiële kiezer te vergelijken kunnen we zien waar GroenLinks het sterkst haar potentieel heeft gerealiseerd: dit is wederom aan de zeer linkse en hervormingsgezinde zijde.

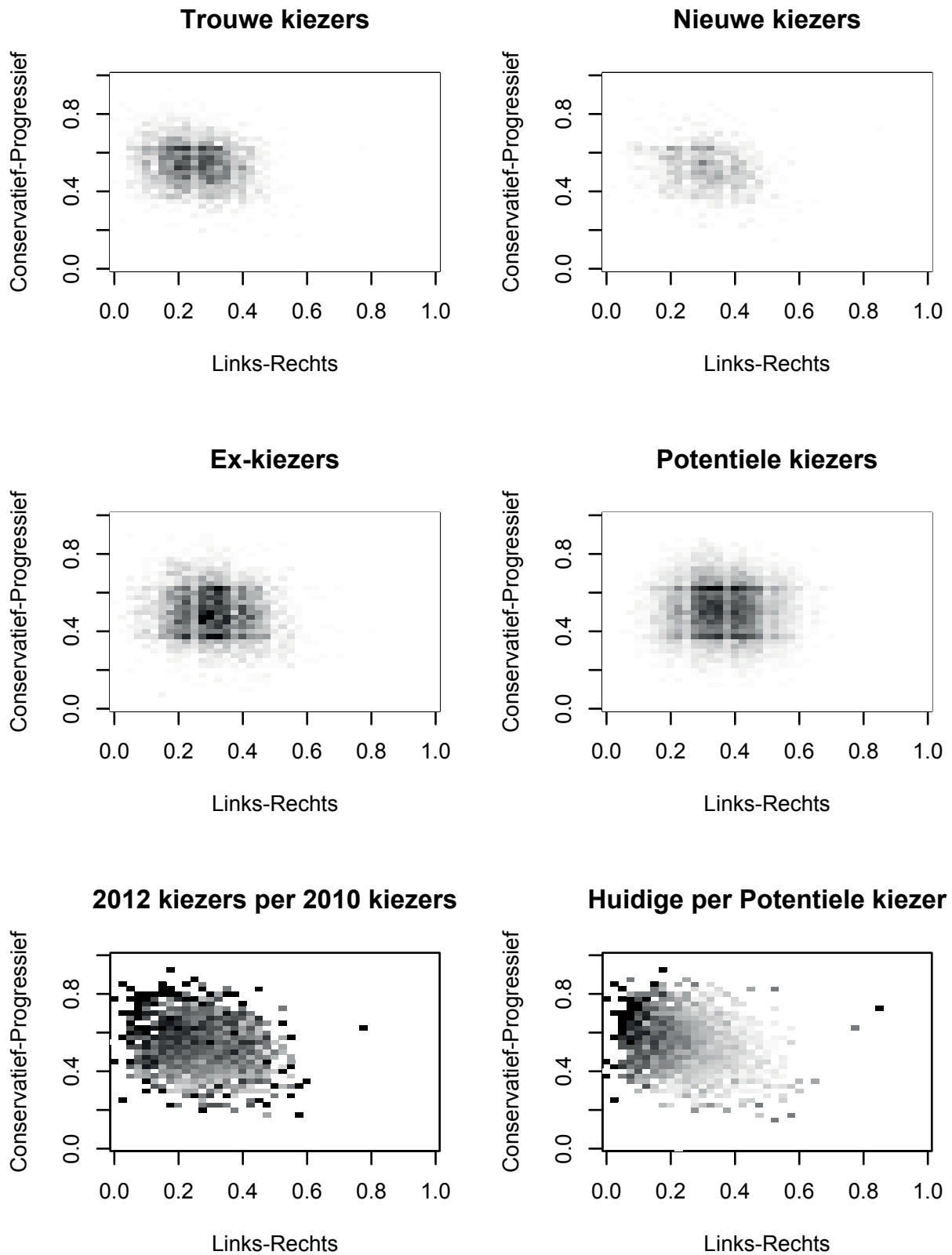
20. In het verkiezingsprogramma stond een gecompliceerd voorstel dat door de makers van het Kieskompas niet werd gezien als ontslagrechtversoepeling.

21. Dit werd door de makers van het Kieskompas als 'neutraal' gescoord.

22. Louwerse, T. en S. Otjes (2011) "VAAs and Spatial Models" Paper gepresenteerd op het Politicologenetmaal 2011 te Amsterdam.

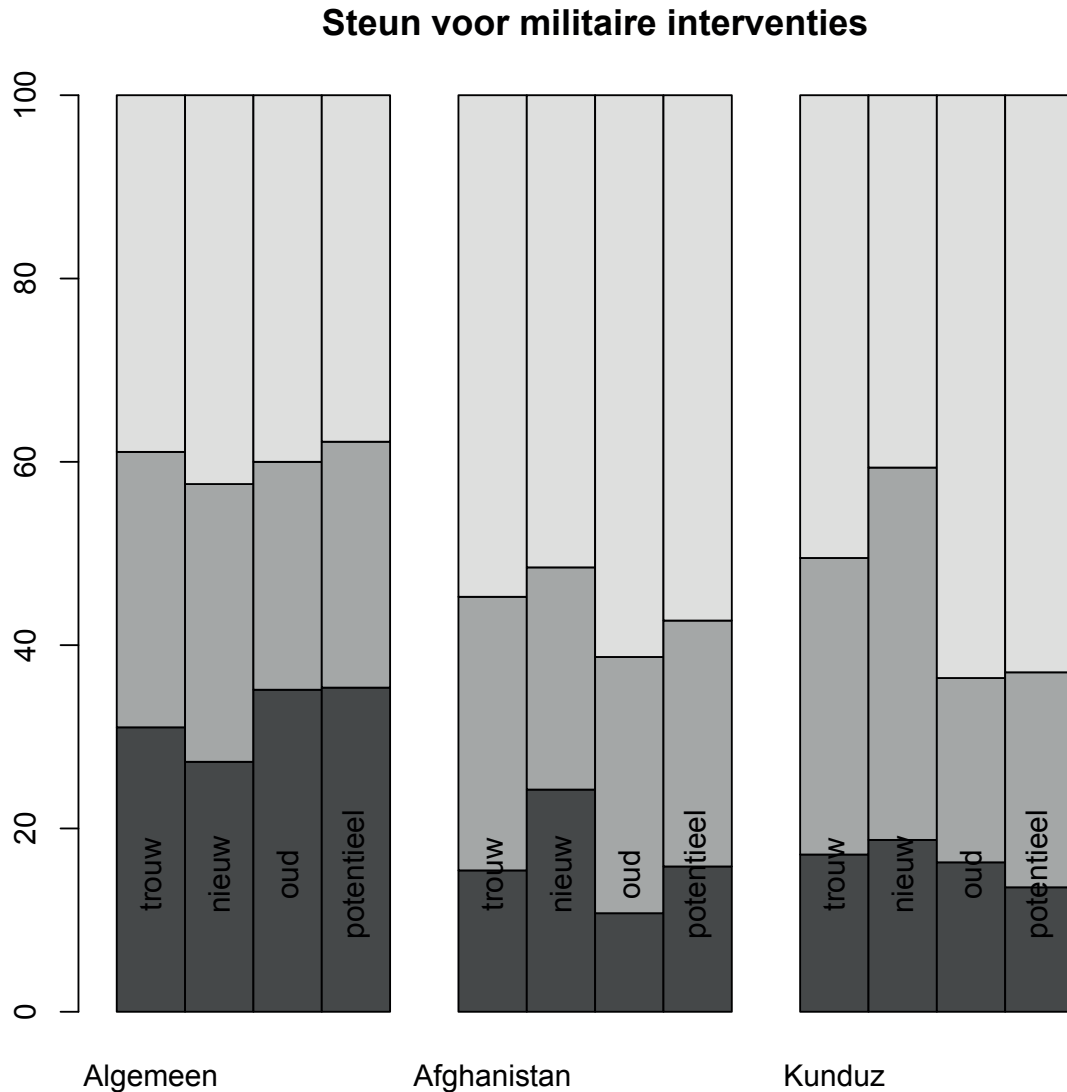
23. De links/rechts dimensie betreft items over coffeeshops, wegaanleg, ritueel slachten, Kinderbijslag, belastingen, de hypotheekrenteaftrek, ontwikkelingssamenwerking, defensie, de boerka, jonge asielzoekers, kunstsubsidies, overheidsingrijpen in de economie, het voltooid leven, Turks lidmaatschap van de EU, orgaan-donatie, de weigerambtenaar en de strafmaat. Op partijniveau vormen deze dimensies sterke assen: de links/rechts-dimensie heeft een H van 0.66 en de hervormingsgezind/behoudend-dimensie van 0.55.

Figuur 9.1-9.6: Politieke landschappen

Legenda: Hoe donkerder, hoe hoger. In figuren 1-3 is hetzelfde maximum gehanteerd (45). In figuur 4 is het maximum 150. En in figuur 5 en 6 1. KK12

Figuur 10: Standpunten over Kunduz

Legenda: Lichtgrijs: tegen; grijs: neutraal en donkergrijs: voor. GLP

7.3 Kunduz

De opvattingen over de politietrainingsmissie naar Kunduz maken geen verschil tussen kiezersgroepen.

De politietrainingsmissie naar Kunduz is één van de weinige onderwerpen die niet is opgenomen in het Kieskompas.

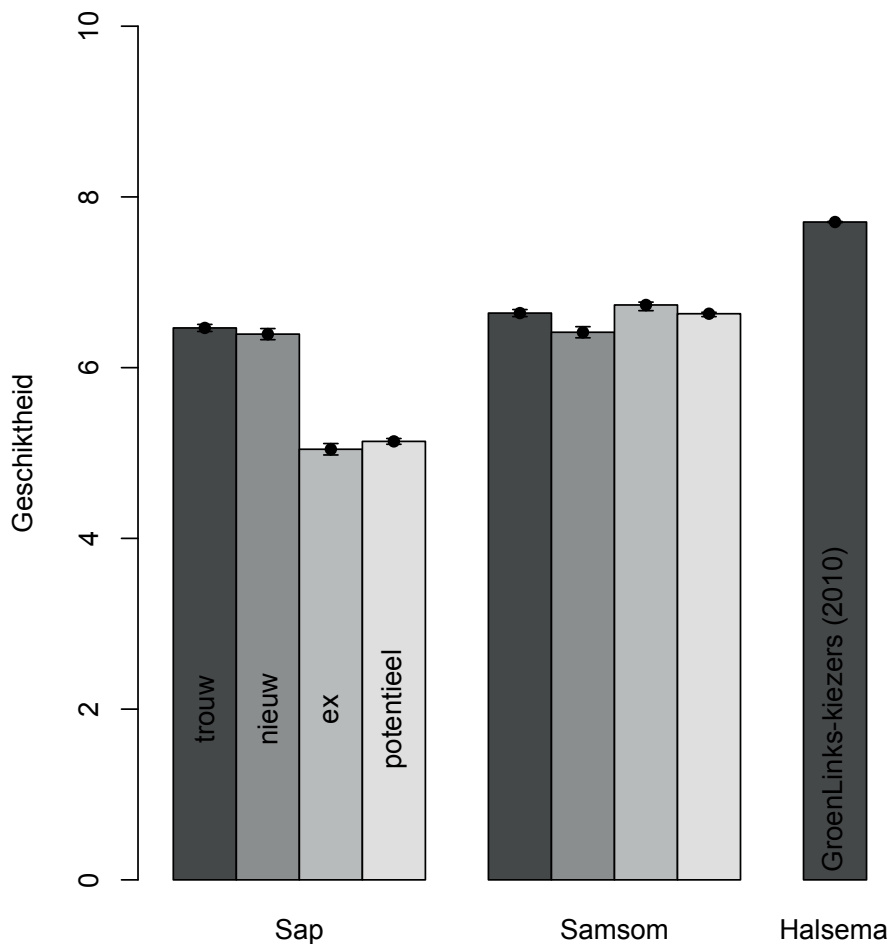
In het GroenLinks-panel is gevraagd in welke mate respondenten het eens waren met de onderstaande stellingen:

- Nederland had nooit een politietrainingsmissie naar Kunduz, Afghanistan moeten sturen.
- Nederland moet zijn troepen terugtrekken uit Afghanistan
- Nederland moet stoppen met militaire missies in het buitenland.

De resultaten zijn weergegeven in figuur 10. Over het algemeen zijn kiezers van GroenLinks vaker tegenstander dan voorstander van militaire missies naar het buitenland: dit is ongeveer 40% tegen 30%. Er is een vrij grote neutrale groep. Onder potentiële en oude GroenLinks-stemmers is de steun voor de missie het hoogst. De steun voor de Nederlandse aanwezigheid in Afghanistan is kleiner: meer dan 50% is voor

terugtrekking. Niet meer dan 20% van de kiezers is voorstander van de Nederlandse aanwezigheid. De Kunduz-missie is impopulair onder alle kiezers: slechts rond de 10% van alle kiezers is voorstander van de missie. Nieuwe kiezers van GroenLinks nemen een neutrale positie in. Er zijn grote verschillen tussen de groepen kiezers te constateren. Al met al: dit onderwerp maakt nauwelijks verschil tussen kiezers. Er is geen groep kiezers die over het algemeen voor Kunduz, de Nederlandse aanwezigheid in Afghanistan of militaire interventie is.

Figuur 11: Geschiktheid als premier

Data: KK12 en KK10; gemiddelde geschiktheid

8. LEIDERSCHAP

Sap wordt in 2012 als leider minder goed gewaardeerd door GroenLinksers dan Halsema in 2010. Samsom scoort sterker onder potentiële en ex-GroenLinksers.

De vraag of personen een grote rol spelen bij stemgedrag is een van de onopgeloste vragen in de Nederlandse politieke wetenschap. Dit komt omdat het lastig is om personen en partijen te ontkoppelen.²⁴ In 2010 wisselde GroenLinks van lijsttrekker. In de peilingen verloor GroenLinks bijna vier zetels na de lijsttrekkerswisseling.

24. Rosema (2004). Van Holsteyn, J.J.M. en J.J. de Ridder (2005) Alles blijft anders Nederlandse kiezers en verkiezingen in het begin van de 21e eeuw. Amsterdam: Aksant. Van Holsteyn, J.J.M. en R.B. Andeweg. (2008) "Niemand is groter dan de partij: over personalisering van de Nederlandse electorale politiek." in Voerman, G. (red) Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2006 Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

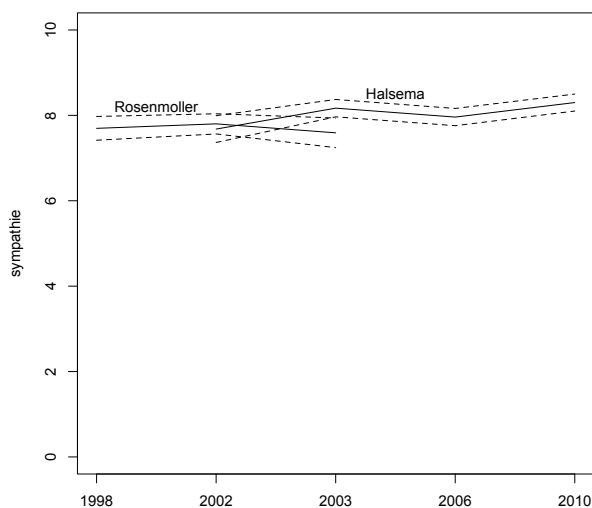
Hoe verhoudt Sap zich tot haar voorganger Halsema? Tijdens de campagne zagen we dat Diederik Samsom sterk steeg in het publieke aanzien vanwege zijn deelname aan de debatten. Hoe verhoudt Sap zich tot deze concurrent?

De data van het Kieskompas (weergegeven in figuur 11) stellen ons in staat om het leiderschap van Halsema, Samsom en Sap te vergelijken. In 2010 en 2012 is aan gebruikers gevraagd in hoeverre ze bepaalde politici geschikt achtten voor het premierschap. Dit is een goede vraag om vertrouwen in het politiek leiderschap te meten. Onder trouwe en nieuwe GroenLinks-kiezers scoort Sap een 6.5 uit 10, onder potentiële en ex-GroenLinks-kiezers scoort Sap een 5.0. Samsom scoort consistent rond de 6.5 in alle groepen. Dat betekent dat hij als even of meer capabel wordt gezien voor het premierschap dan Sap, ook door nieuwe en trouwe GroenLinks-kiezers.

Femke Halsema scoorde in 2010 onder GroenLinks-kiezers aanzienlijk beter op de premiersvraag dan Sap en Samsom: haar score ligt ruim een punt hoger. Zij krijgt een 7.7 en wordt daarmee uitermate geschikt geacht voor het premierschap. Box 2 gaat verder in op de ontwikkeling van het leiderschap van Halsema.

BOX 2: ROSENMÖLLER EN HALSEMA

Figuur 12: Sympathie voor Rosenmöller en Halsema

NK098, NKO02/03, NKO06 en NKO10

In 2003 deed de waardering van Halsema niet onder voor die van Rosenmöller.

Soms wordt er een gelijkenis getrokken tussen Femke Halsema in 2003 en Jolande Sap in 2012: beiden volgden een zeer populaire leider op die het publieke profiel van GroenLinks bepaald had en GroenLinks tot grote hoogte bracht. Het GroenLinks-electoraat had moeten wennen aan Halsema, net als dat ze moest wennen aan Sap.

Deze hypothese kunnen we toetsen door de sympathiescores onder de eigen kiezers van Halsema en Rosenmöller te vergelijken tussen 1998 en 2010 (weergegeven in figuur 12).²⁵ Het NKO van 2002-2003 was een panelstudie waarbij dezelfde kiezers zijn ondervraagd voor en na de verkiezingen van 2002 en 2003. Dit stelt ons in staat om in deze periode deze kiezers precies te volgen.

In 1998 en 2002 krijgt Rosenmöller van zijn eigen kiezers bijna een 8 uit een sympathieschaal met 10 stappen. Bij de mensen die in 2003 op GroenLinks stemden ligt de sympathiescore voor Rosenmöller iets lager. In de golf na de verkiezingen van 2003 is kiezers gevraagd naar hun sympathie voor Halsema. Hieronder zitten kiezers die in 2002 ook GroenLinks stemden. Onder hen deed de sympathie voor Halsema niet onder voor de sympathie die zij voor Rosenmöller voelden. In vergelijking met haar score uit 2002 nam de sympathie voor Halsema alleen maar toe: onder de kiezers die in 2003 GroenLinks stemden werd zij ruim een half punt hoger gewaardeerd dan Rosenmöller. In 2006 daalt de sympathie voor Halsema licht. In 2010 wordt Halsema door haar eigen kiezers met ruim een acht beloond. Al met al, is het niet het geval dat Halsema in het begin van het politiek leiderschap minder populair was dan Rosenmöller.

25. Deze data is dus niet direct vergelijkbaar met de data gepresenteerd in figuur 11, omdat dat figuur capability en deze likeability betreft.

Tabel 8: Achtergrondvariabelen						
Kenmerk		NKO 2010	GroenLinks Panel		Kieskompas	
			Trouw	Ex	Trouw	Ex
Geslacht: vrouw		62%	61%	65%	35%	43%
		(54, 70)	(55, 67)	(60, 70)	(34, 36)	(41, 45)
Bron van inkomsten	Loon	64%	70%	63%	58%	55%
		(56, 72)	(65, 75)	(58, 68)	(57, 59)	(53, 57)
	Onderneming	9%	11%	11%	15%	15%
		(4, 14)	(7, 15)	(7, 15)	(14, 16)	(14, 16)
Niet-werkzaam	27%	19%	24%	27%	29%	
		(19, 35)	(15, 23)	(20, 28)	(26, 28)	(26, 31)
Opleidingsniveau	VMBO/MBO	13%	12%	10%	7%	13%
		(7, 19)	(8, 16)	(7, 13)	(6, 8)	(12, 14)
	HAVO/HBO	82% (80, 86)	40%	46%	48%	53%
			(34, 46)	(41, 51)	(46, 50)	(51, 55)
VWO/WO	82% (80, 86)	47%	44%	46%	34%	
		(41, 47)	(39, 49)	(44, 48)	(32, 36)	
Generatie	<1940	3%	2%	0%	2%	2%
		(0, 6)	(0, 4)	(0, 0)	(2, 2)	(1, 3)
	>1940	12%	6%	7%	10%	10%
		(6, 18)	(3, 9)	(4, 10)	(9, 11)	(9, 11)
	>1950	28%	9%	15%	21%	21%
		(20, 36)	(5, 13)	(10, 20)	(20, 22)	(19, 23)
	>1960	22%	18%	22%	24%	25%
		(15, 29)	(13, 23)	(16, 28)	(23, 25)	(23, 27)
>1970	17%	47%	42%	21%	19%	
	(11, 23)	(40, 54)	(35, 49)	(20, 22)	(17, 21)	
>1980	17%	17%	14%	22%	23%	
	(11, 23)	(12, 22)	(9, 19)	(21, 23)	(21, 25)	
Werktijd: Voltijd		44%	55%	56%	-	-
		(35, 53)	(47, 63)	(50, 62)		
Sector	Commerciële diensten	21%	30%	24%	-	-
		(14, 28)	(24, 36)	(19, 29)		
	Publieke diensten	66% (58, 74)	33%	35%	-	-
			(27, 39)	(29, 41)		
	Zorg	66% (58, 74)	12%	16%	-	-
	(8, 16)		(12, 20)			
Onderwijs	66% (58, 74)	17%	17%	-	-	
		(12, 22)	(13, 21)			
Landbouw & Industrie	12%	7%	8%	-	-	
	(6, 18)	(3, 11)	(4, 12)			
Religie: Religieus		46%	15%	13%	27%	23%
		(37, 55)	(11, 19)	(9, 17)	(26, 28)	(21, 25)
Etniciteit: Autochtoon		88%	98%	94%	-	-
		(82, 94)	(96, 100)	(91, 97)		
Seksualiteit: Heteroseksueel		-	89%	92%	-	-
			(85, 93)	(89, 95)		

9. REPRESENTATIVITEIT

Het Kieskompas-bestand is slechts op één variabele representatief voor de kiezers van GroenLinks uit 2010. Het GroenLinks-panel is representatief op vier uit zeven variabelen.

Deze sectie dient een dubbel doel: om de representativiteit van de panels te beoordelen en om te kijken of de partij kiezers heeft verloren met een bepaalde achtergrond. De data is weergegeven in tabel 8.

Wat betreft de representativiteit kijken we naar het verschil tussen de GroenLinkskiezers in het NKO van 2010 en de respondenten van het GroenLinks-Panel en de gebruikers van het Kieskompas op een aantal achtergrondvariabelen. Het Kieskompas heeft een aantal variabelen waarop zij niet representatief is voor het GroenLinks electoraat uit het NKO 2010. Dit zijn:

- **Geslacht:** het GroenLinks-electoraat is vrouwelijk, maar de Kieskompas-gebruikers zijn voornamelijk mannelijk.
- **De bron van inkomsten:** het NKO heeft minder ondernemers en mensen die niet-werkzaam zijn in haar respondenten dan de Kieskompasgebruikers.
- **Leeftijd:** de Kieskompas-gebruikers zijn vaker geboren na 1980 en minder vaak tussen 1940 en 1960.
- **Religie:** Kieskompas-gebruikers zijn minder religieus dan NKO-respondenten.

Op slechts één variabele zijn de gebruikers van het Kieskompas representatief voor het GroenLinks-electoraat uit het NKO: opleidingsniveau. Dit is echter wel een belangrijke variabele om GroenLinks-kiezers te identificeren.²⁶ Ook het GroenLinks-panel heeft beperkingen wat betreft de representativiteit.

- **Leeftijd:** Ook hier zitten minder respondenten in die tussen 1940 en 1960 geboren zijn. De groep die in de periode 1970-1980 geboren is, is oververtegenwoordigd.
- **Arbeidstijd:** Bovendien zijn mensen die voltijds werken oververtegenwoordigd.
- **Religie:** Ook niet-religieuze kiezers en autochtonen zijn oververtegenwoordigd.

Op vier van de zeven variabelen is het GroenLinks-panel representatief voor het GroenLinks-electoraat. Beide panels zijn jonger en minder religieus dan het GroenLinks-electoraat uit het NKO. Dat zegt veel over de leeftijd van internetgebruikers.

De belangrijkste verschillen tussen het GroenLinks-electoraat en de ex-kiezers zijn:

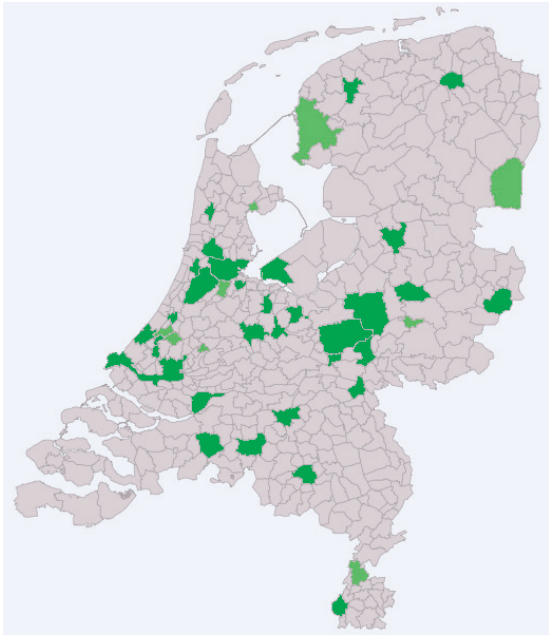
- **Bron van inkomsten:** In zowel het GroenLinks Panel als het Kieskompas zijn trouwe GroenLinks-kiezers vaker werkzaam in loondienst dan ex-kiezers. Een kleiner deel van het trouwe GroenLinks electoraat is niet werkzaam (gepensioneerd, uitkeringsgerechtigd, studierend of onderhouden door familie), dan het ex-GroenLinks-electoraat. Een oorzaak hiervoor kan liggen in dat deze groep het minst te winnen heeft van de voorstellen van GroenLinks op de arbeidsmarkt.
- **Opleiding:** In het trouwe GroenLinks-electoraat zitten, in beide gevallen, meer kiezers met een (V) WO-opleiding dan onder het ex-GroenLinkselectoraat.
- **Sector:** Uit het GroenLinks-panel blijken ex-GroenLinksters vaker in de zorg te werken, dan trouwe GroenLinks-kiezers. Terwijl onder de trouwe stemmers juist meer kiezers werken in de commerciële dienstverlening, dan onder de exen.
- **Etniciteit:** Ten slotte, duidt de data erop dat GroenLinks allochtone kiezers heeft verloren. Deze groep is significant groter onder ex-kiezers dan onder trouwe GroenLinks-kiezers.

26. Otjes (2012). Dolezal, M. (2010). "Exploring the stabilization of a political force: the social and attitudinal basis of green parties in the age of globalization."

West-European Politics 33: 534-552. Bovens, M. and A. Wille (2010) "The education gap in participation and its political consequences" in Acta Politica 45: 393-422.

BOX 3: ELECTORALE GEOGRAFIE

Figuur 13: 50% van de GroenLinks-kiezers

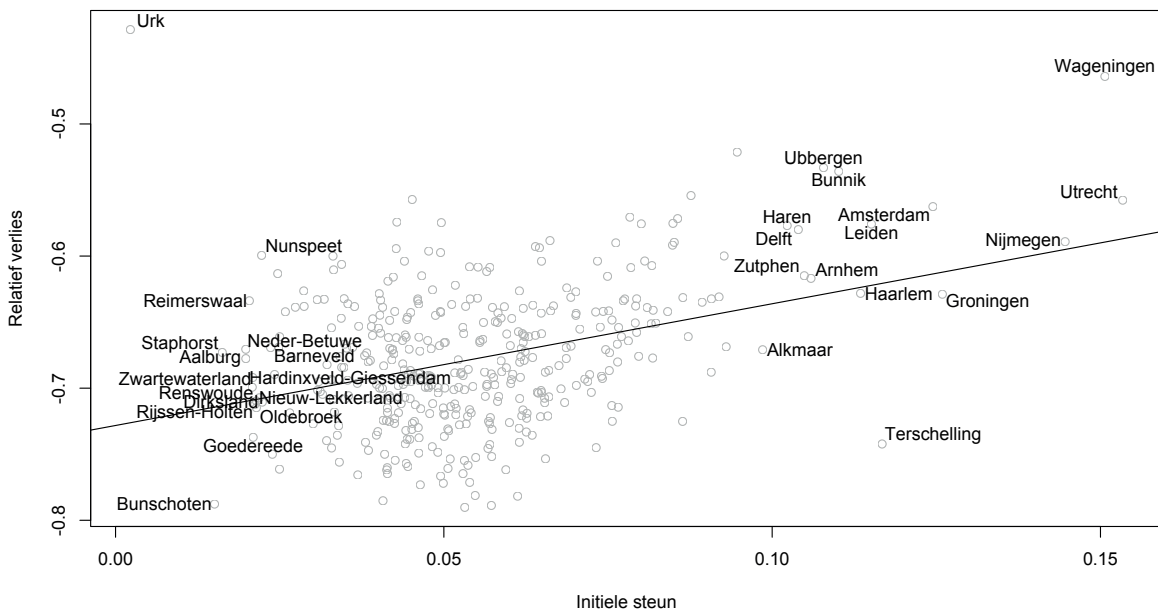

Donkergroen: gemeenten waar GroenLinks in 2012 samen meer dan 50% van zijn stemmen ophaalde. Lichtgroen: gemeenten die wel in 2010 behoorden tot de gemeenten waar GroenLinks samen meer dan 50% van zijn stemmen ophaalde, maar in 2012 niet. Grijs: overig. KR

GroenLinks heeft het minst verloren in gebieden waar ze het sterkst stond.

GroenLinks kiezers zijn bijzonder geconcentreerd. In 2010 haalde GroenLinks 50% van haar stemmen in 38 van de 416 Nederlandse gemeenten (zie figuur 13). Dit zijn de vier grootste gemeenten (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht), gemeenten op de 24 Greenbelt Alkmaar-Nijmegen, universiteitssteden als Groningen, Leiden en Maastricht, steden in de Randstad zoals Gouda en grote provincieplaatsen als Leeuwarden. In 2012 kreeg GroenLinks 50% van haar stemmen in slechts 30 gemeenten (zie figuur 13). Het electoraat dat GroenLinks nog over heeft, is sterker geconcentreerd dan het electoraat uit 2010. De gemeenten die net buiten de top-50 vallen zijn forenzensteden als Amstelveen, maar ook grote provincieplaatsen als Emmen en Sittard-Geleen. Het GroenLinks electoraat is dus sterker geconcentreerd. Dit betekent dat GroenLinks meer verliest in de gebieden waar ze al niet sterk was en minder in de gebieden waar ze sterker stond. Figuur 14 bevestigt deze hypothese. Deze relatie is niet bijzonder sterk, maar in bijvoorbeeld Wageningen is het relatieve verlies kleiner dan in een plaats als Bunschoten.

Figuur 14: Relatie tussen initiële steunen en relatief verlies

KR

Tabel 9: Overzichtstabel		
Variabele	Huidige t.o.v. ex-GL'ers	Huidige t.o.v. potentiële GL'ers
Constante	0.03***	0.04***
Strategische stemmer	30.65***	21.84***
Vertrouwen	19.60***	5.79*
Groen	4.41***	4.57***
Hervormingsgezind/behoudend	4.68*	4.22*
Sap	2,61	3.03*
Links/Rechts	1,25	4,86
Kunduz	1,19	1,49

GLP; Odds-ratios uit een logistische regressie; significantie: 0.1 > * > 0.05 > ** > 0.01 > ***.

10. ALLE FACTOREN SAMENGENOMEN

We kunnen de verschillende factoren, die te maken hebben met de politieke inhoud en partijeigenschappen, naast elkaar leggen. We richten ons hier in de eerste plaats op de huidige en voormalige GroenLinks-stemmers en in de tweede plaats op de huidige en potentiële GroenLinks-stemmers. We kijken in deze analyse naar zeven factoren: vier inhoudelijke oorzaken om GroenLinks te stemmen en drie oorzaken die te maken hebben met partijeigenschappen. Voor de inhoud kijken we naar het belang dat kiezers aan groene thema's (klimaat, natuur en dieren) hechten, naar hun positie op de brede links/rechts-dimensie²⁷ en de hervormingsgezind/behoudend-dimensie²⁸ en hun standpunt op Kunduz. Voor de partijeigenschappen kijken we naar het vertrouwen in

GroenLinks,²⁹ het vertrouwen in Jolande Sap en of kiezers in een open antwoord aangeven dat de verkiezing over strategische zaken gaan.

We voeren hier een logistische regressie uit: dat betekent dat we kijken in welke mate kiezers die wel of niet GroenLinks hebben gestemd verschillen op bovenstaande variabelen. In de tabel is weergegeven hoe groot de kans om GroenLinks te stemmen veranderd tussen mensen die aan de ene en de andere kant van de dimensies staan.³⁰

Dus de score van 30.65 bij huidige t.o.v. ex-GroenLinks'ers betekent dat mensen die aangaven dat de verkiezingen niet over strategische zaken ging ongeveer 31 keer zo waarschijnlijk waren om GroenLinks te stemmen dan mensen die dat wel aangaven.

10.1 Tussen daadwerkelijk en ex-GroenLinks-kiezers

De belangrijkste oorzaken om geen GroenLinks meer te stemmen betreffen de vorm: strategisch stemmen en het vertrouwen in GroenLinks.

Het belangrijkste verschil tussen huidige en voormalige GroenLinks-stemmers is het antwoord op de vraag of de verkiezingen over de vorming van het kabinet gaat.

Kiezers die dat niet vinden zijn eerder geneigd om GroenLinks te stemmen. De kiezers die dat wel doen is GroenLinks waarschijnlijk niet pas in de campagne verloren (zie box 1) maar al eerder.

Op twee staat het vertrouwen in GroenLinks als partij. Mensen die vertrouwen hebben in GroenLinks stemmen veel vaker op de partij. Aangezien het vertrouwen in GroenLinks relatief laag was, is dit een belangrijk voor het verklaren van het verlies.

De derde en vierde factor zijn inhoudelijk. Op drie staat het belang dat kiezers aan groene thema's

27. Deze bestaat uit vragen van het GroenLinks-panel over jonge asielzoekers, belastingen, de hypotheekrenteaftrek, huizenbouw in het Groene Hart (ter vervanging van wegaanleg), vleesbelasting (ter vervanging van ritueel slachten), moskeeën (te vervanging van de boerka), natuurbezuinigingen (ter vanging van de ontwikkelings-samenwerkings- en cultuurbezuinigingen), huurmarktliberalisatie en marktwerking in de zorg (ter vervanging van overheidsingrijpen) en minimumstraffen (ter vervanging van zwaarder straffen).

28. Deze bestaat uit vragen over de euro, de reiskostenvergoeding, de studiefinanciering, Europese integratie, het eigen risico in de zorg, de AOW en het ontslagrecht.

29. Dit is een schaal die bestaat uit een optelling van het vertrouwen in de partij, het partijbestuur, het oordeel over de eenheid, het onrust en het referendum. Samen vormen de items een redelijke schaal (H = 0.40).

30. Alle variabelen zijn zo berekend dat al de minima nul zijn en al de maxima één.

hechten: groene kiezers zijn waarschijnlijker om GroenLinks te blijven stemmen dan kiezers die geen groen profiel hebben. Op vier staat de positie van kiezers op de hervormingsgezind/behoudend-as. Dit betreft sociaaleconomische hervormingen en Europa. Hervormingsgezinde kiezers zijn waarschijnlijker om op GroenLinks te blijven stemmen dan behoudende kiezers.

De overige drie factoren hebben geen significant effect op de kans GroenLinks te gaan stemmen: het vertrouwen in Jolande Sap, de positie op de links/rechts-dimensie en het oordeel over Kunduz. Als we andere factoren in ogenschouw nemen, heeft de steun voor militair ingrijpen geen effect op het wel of niet GroenLinks-stemmen. Dit bevestigt het beeld uit de peilingen: GroenLinks is in staat geweest op te krabbelen na de Kunduz-missie en heeft zelfs een heel redelijke score gehaald in de Provinciale Statenverkiezingen vlak na het besluit over de Kunduz-missie.

Kortom: de belangrijkste oorzaken van het verlies zijn partijeigenschappen: strategisch stemmen en het vertrouwen in GroenLinks. Daarop volgt de inhoud: ex- GroenLinkers zijn minder groen en minder hervormingsgezind dan huidige GroenLinkers.

10.2 Tussen daadwerkelijk en potentiële GroenLinks-kiezers

De belangrijkste oorzaak om geen GroenLinks te stemmen, terwijl men dit wel overweegt is strategisch stemmen.

In sectie 3 staat beschreven dat GroenLinks, in 2006 en 2010 veel kiezers verliest, maar dat ze toen ook in staat was om veel nieuwe kiezers te overtuigen. Waarom zijn potentiële GroenLinkers in 2012 niet aangehaakt?

Strategisch stemmen staat ook bij deze kiezersgroep bovenaan: het belang dat vele kiezers hechten aan de vorming van een nieuw kabinet, heeft voorkomen dat GroenLinks in de campagne nog kiezers terug kon winnen. In de laatste weken van de campagne was de strijd Samsom/Rutte zo dominant dat voor linkse kiezers GroenLinks geen optie meer was. Of kiezers wilden dat GroenLinks in het kabinet kwam, had bij deze verkiezing geen invloed op de keuze voor GroenLinks. Het vertrouwen in GroenLinks speelt ook een rol, maar dit is veel zwakker dan bij ex-GroenLinkers.

Daarop volgen de inhoudelijke factoren: groen (potentiële kiezers zijn minder groen), hervormingsgezind/behoudend (potentiële kiezers zijn behoudender). De links/rechtsdimensie maakt wederom geen significant verschil op de kans GroenLinks te stemmen. Kunduz heeft ook geen significant effect op de kans GroenLinks te gaan stemmen. Het vertrouwen in Sap is in deze analyse wel een significante factor: potentiële kiezers hadden minder vertrouwen in Sap. In het verleden was Halsema duidelijk een stemmentrekker voor GroenLinks, terwijl bij deze verkiezingen Sap's populariteit een stuk lager lag.

